

Dagboknotater fra krigen

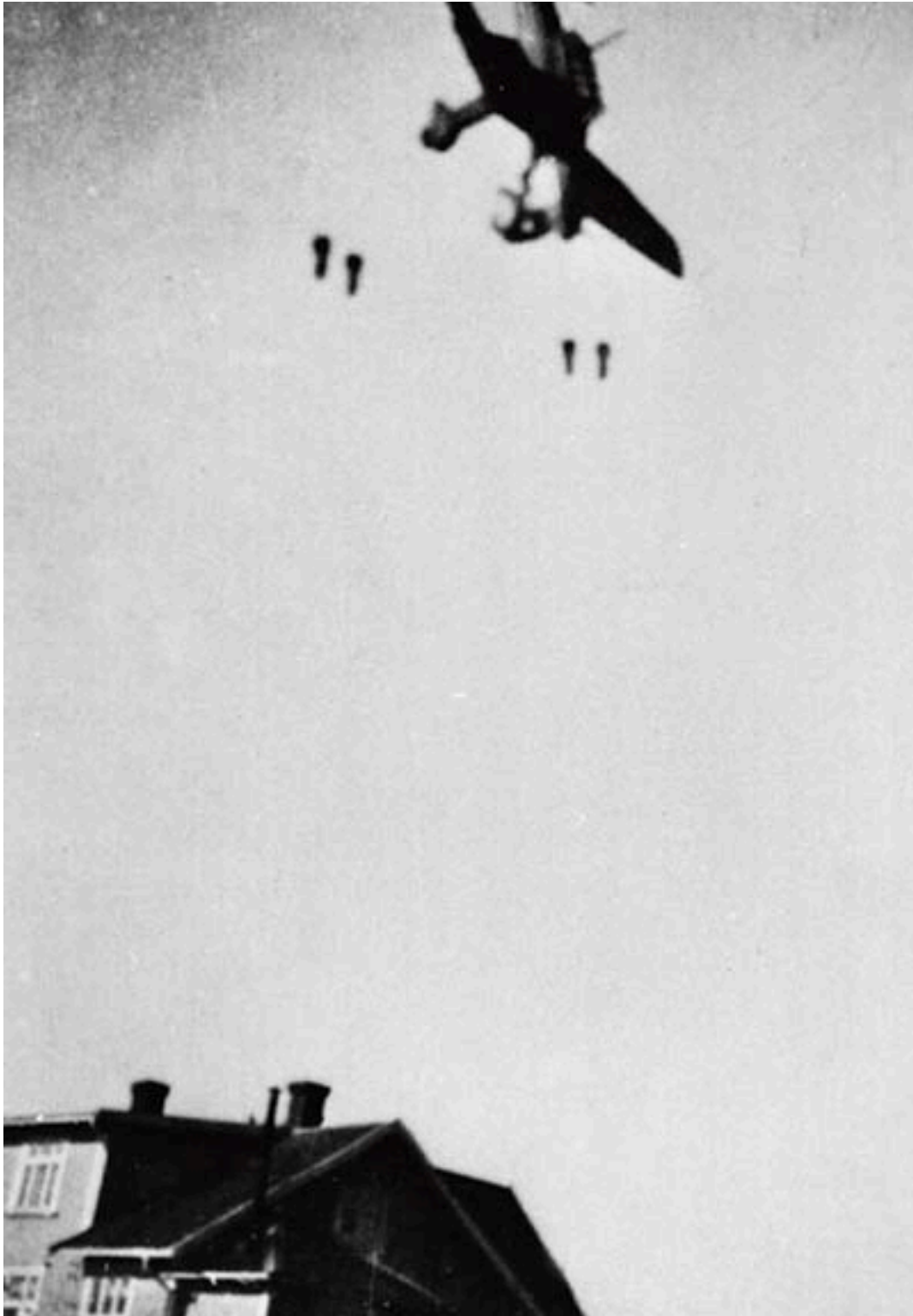
«De har bomba hele Kjeller sønder og sammen»

Ronald Grini

Privat praksis, Trondheim

Ronald Grini vokste opp ved Kjeller flyplass utenfor Oslo, et strategisk viktig bombemål. Gjennom dagbøkene hans fra krigsårene får vi møte guttens tanker og opplevelser. De nær 100 notatene fungerer som ankerfester for hukommelsen.

Det er morgen 9. april 1940, og flyalarmen har gått. Jeg er sju år, enebarn og er snart ferdig med første klasse. Mamma og jeg står ved siden av hverandre foran stuevinduet og ser utover Lillestrøm og mot Kjeller flyplass. Det vi ser, er noe helt utrolig. Store, mørkmalte fly med svarte kors innrammet av hvite border under vingene kretser tungt og med brølende motorer over Lillestrøm og Kjeller flyplass. Vi hører drønn fra bombenedslag, eksplosjoner fra antiluftskytset og knitrende maskingeværsalver. Jeg er ikke direkte redd, men føler uhygge og spenning og har en opplevelse av at det jeg ser, er noe uvirkelig. Her inne i stua føler jeg meg trygg. Mamma virker heller ikke redd. Hun følger intenst og antakelig vantro med på skuespillet som utfolder seg rett foran øynene våre. Plutselig smeller det skarpt i veggen under vinduet. Jeg husker pappa kommer løpende til og drar oss vekk fra vinduet og inn i stua. Han gjør det på en hardhendt måte, og stemmen er bebreidende og redd. Jeg skjønner at det som skjer, er farlig. Smellet i veggen viser seg å stamme fra en gjenstand av metall, trolig en splint fra antiluftskytset eller en kule skutt fra et maskingevær.

«De har bomba hele Kjeller flyplass sønder og sammen»

- Jeg har vært evakuert

Det neste jeg husker fra disse aprildagene, er at vi alle tre står på kjøkkenet. Mamma er 28 år og pappa 35. Pappa har ryggsekk, skyggelue og er kledd i uteklær. Jeg blir fortalt at han og andre menn skal

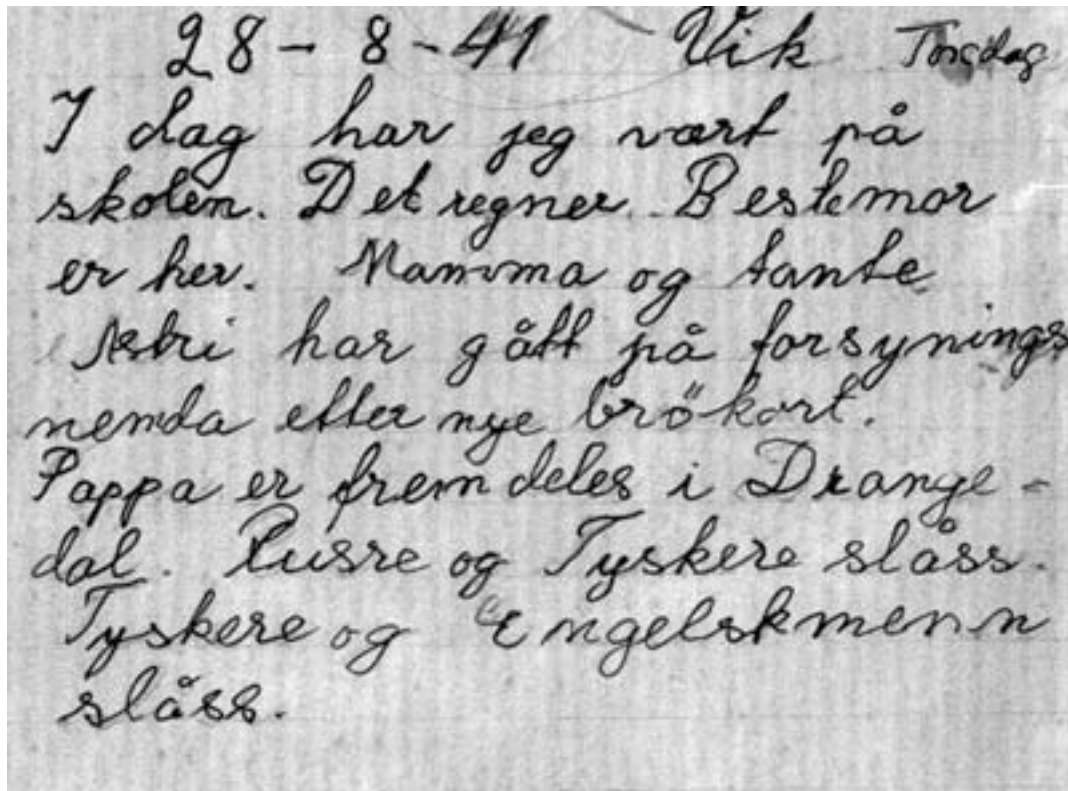
av sted for ta igjen mot tyskerne, og jeg skjønner at det er farlig. Etter noen dager blir han imidlertid dimittert og er snart hjemme igjen.

De voksne snakker stadig om faren for alliert invasjon og krigshandlinger. Vi bor utsatt til, og det blir bestemt at vi skal evakuere. Vi setter oss bak på min onkels lastebil, og sammen med min tante, min bestekamerat og hans familie blir vi kjørt til Ytre Rælingen, der min onkel har ei hytte ved et tjern som heter Gryta, et godt stykke inne i skogen. Jeg er på kjente trakter nå. Hytta ligger på skogseiendommen til småbruket hvor jeg ble født. Vi bodde der til jeg var fem år, og jeg har fortsatt mange minner fra livet på gården. Deretter flyttet vi til Øvre Rælingen ved Lillestrøm, hvor vi bodde under hele krigen.

På ettersommeren 1940 finner de voksne ut at krigsfaren er over. Jeg skal begynne i annen klasse, og vi flytter hjem igjen. Da jeg møter opp på skolen, viser det seg at skolen allerede har startet, og da jeg kommer inn i klassen, spør frøken: «Hvor har du vært da, Ronald?» «Jeg har vært evakuert,» svarer jeg, og det blir ikke sagt mer om den saken. Frøken Søyland var vår lærer gjennom alle sju årene i folkeskolen fra 1939 - 1946, med skole annenhver dag. Hun var ugift, en kraftig og vakker dame med mørke, vennlige, dyptliggende øyne. Det fyldige svarte håret trakk hun bak i nakken og festet det der. Hun hadde en klar nasjonal holdning, oppfordret oss til å tegne norske flagg, fortalte om de store norske dikterne og lot oss synge nasjonalsangene.

Lavmælt motstand

De som var barn under krigen, befinner seg i dag et sted mellom slutten av sekstiårsalderen og begynnelsen av de åtti. De er de siste tidsvitnene fra krigsårene 1940 - 45. Hver av dem har sine egne og helt personlige «krigshistorier» å fortelle. Opplevelsene fra krigen varierer sterkt alt etter hvor i landet man bodde. Min kone var barn i Korgen i Nordland under krigen, og hennes minner handler i første rekke om krigsfangeleiren i Korgen og livet til de jugoslaviske krigsfangene som bygde den såkalte blodveien over Korgenfjellet. Hun har minner om de forferdelige forholdene fangene levde under, og hvordan folk med fare for seg selv ga dem mat når fangevokterne ikke så det. Hun hørte dramatiske beretninger om fanger som rømte og som i noen tilfelle ble hjulpet til å komme seg over til Sverige. Selv om befolkningen hadde liten befatning med tyske soldater, var hun og andre barn redd dem. Til forskjell fra min kone handler mine sterkeste krigsminner om bombingene og flyangrepene mot Kjeller flyplass og den stadige frykten for at jernbanestasjonen skulle bli krigsmål. Det var utplassert flere tusen tyske soldater på Lillestrøm, vi så dem nærmest daglig, men verken jeg eller kameratene mine var redd dem.

HVERDAG OG STORPOLITIKK: Ronald Grini var ni år da han begynte å skrive dagbok 28. august 1941. Her ser vi den første nedtegnelsen, med en typisk blanding av internasjonal storpolitikk og hverdagsliv i Rælingen.

Selv om hvert enkelt barn av forskjellige grunner opplevde krigen på sin måte, var det også mange virkninger av okkupasjonen som utgjorde felles opplevelser. Vi måtte blinde vinduer og utelys, radioene måtte leveres inn, de voksne måtte gå med pass, vi fikk rasjonering og måtte stå i endeløse butikk-køer. Det norske flagget ble forbudt, og vi fikk ikke lenger feire 17. mai, som jo var årets store festdag for barna. Barn flest fikk lære seg å være forsiktig med hva de sa, passe seg for å røpe hemmeligheter eller gjøre eller si ting som kunne ramme foreldrene. De som var gamle nok, visste godt at folk ble arrestert for overtredelser og kunne få strenge straffer.

Men folk flest avfant seg med situasjonen og så frem mot at vi skulle bli befrikk gjennom invasjon og at snart ville krigen være over. Det var ikke åpent opprør og utagering som kjennetegnet oss som nasjon, men snarere en lavmælt og passiv motstand.

For noen år siden kom jeg i snakk med en jevnaldrende om krigstiden. Han hadde tenkt mye på hvorvidt den langvarige undertrykkelsen og kontrollen som barna fikk føle virkningene av gjennom fem lange år, kunne ha preget denne aldersgruppen senere i livet i form av en overdreven tendens til forsiktighet med hva en gjorde og hva en sa.

Dagbøkene

Når jeg i det følgende skal forsøke å bidra som tidsvitne til krigen, er jeg i den heldige situasjonen at jeg kan støtte meg på egne dagboknotater fra krigstiden. Jeg startet sommeren 1941, like etter at jeg fylte ni år, og forsyatte gjennom hele krigstiden og fredsvåren 1945. De første notatene handler om hverdagslige ting fra livet i familien, på skolen, med kameratene og med okkupasjonen som bakteppe. Etter hvert kommer konkrete krigsopplevelser og krigens gang mer i forgrunnen. Dagbøkene slutter med observasjoner og opplevelser fra freden og fredsrusen. De omfatter nær 100 daterte notater og

fungerer på en måte som ankerfester for hukommelsen. I skrivende stund har jeg dagbøkene liggende foran meg. Notatene er skrevet rett ned. Noen ganger har jeg brukt blyant, andre ganger penn og blekk. De er skrevet med en tydelig og lett lesbar barneskrift og representerer altså erindringer som har sluppet unna hukommelsens tendens til å fordreie og tilpasse fakta etter som tiden går. Og uten disse dagbøkene ville nok mye gått i glemmeboken.

Jeg husker ikke hva det var som fikk meg til å begynne med dagbok. Det jeg vet, er at favorittfaget mitt på skolen var norsk, og at jeg likte å skrive ting for meg selv. Den første dagboken er ei gul notisbok med slitte, myke permer og der det første notatet er følgende:

Det er en kort situasjonsbeskrivelse og handler om været, skolen og familien. Det er krigstid, og mamma henter brødkortene. Pappa, som er snekker og tømrer, er i Drangedal for å sette opp en knottfabrikk som skal bearbeide trær til generatorknott, en erstatning for bensin som drivstoff. Det er bare et par måneder siden Hitler gikk til krig mot Sovjetunionen, den skjebnesvangre beslutningen kalt operasjon Barbarossa. Bestemor, min mormor som bor i Oslo, er på besøk. Det er mulig hun legger merke til hva jeg holder på med, for som julegave gir hun meg en linjert skrivebok med stive permer trukket med stoff og med en blyant festet til den ene permen. På første side har hun skrevet med sin myke og vakre skrift: «Ronalds Dagbok».

Luftangrep

Flyalarm er et gjennomgangstema i dagboka. Jeg husker overflygninger av store formasjoner sølvglinsende fly. De kunne minne om insektsvermer høyt der oppe og var ledsaget av en gjennomtrengende høyfrekvent syngende tone fra motorene. Denne tonen kan jeg høre og gjengi den dag i dag. Det drønnet fra tyskernes antiluftskyts som etterlot røykdatter på himmelen uten å treffe. Vi så vel på det som et slags skuespill.

Den 18. november 1943 gikk flyalarmen på nytt. Det var en klar, kjølig høstdag med sol og blå himmel. Jeg og noen andre gutter var ute og lekte. Like etter så vi svermen av fly og hørte den karakteristiske gjennomtrengende tonen fra flymotorene. Vi hørte salvene fra luftvernet og så røykdottene på himmelen. Som vanlig fulgte vi flyene med øynene og ventet at de snart skulle forsvinne mot horisonten. Men denne gangen skjedde noe vi ikke hadde sett før. Fra flyene begynte det plutselig å falle noe som liknet små glinsende vandråper som langsomt dalte ned mot jorda. Vi stod undrende og så. Da dråpene nådde bakken, så vi eksplosjonene og hørte drønnene, og vi forstod at det var bomber. Vi styrtet skrekkslagne hjem og søkte tilflukt i kjelleren. Jeg husker voldsomme rystelser og øredøvende eksplosjoner. Min far, som var med i det sivile luftvernet, ble alarmert om at et hus var truffet ikke langt fra vårt, og måtte rykke ut.

Jeg skriver i dagboka samme dag:

TIDSVITNE: Portrettet av Ronald Grini er tatt sommeren 1941, rundt den tiden han begynte å skrive dagbok. Fra stuevinduet i Dammensvika i Rælingen hadde nåringen utsikt til flyplassen på Kjeller, et sentralt bombemål både for nazistene og de allierte. Foto: Oscar Pedersen, Lillestrøm

Odd Tårneby var i tyveårene og arbeidet på dette tidspunktet hos sorenskriveren i Rælingen. Høsten 1992, altså 50 år senere, kom jeg på tanken å sende ham en kopi av notatet. Jeg fikk omgående svarbrev, der han skriver:

Jeg har i ettertid funnet ut at det var 102 firemotors bombefly av typen B-24 Liberator som kom innover Kjeller flyplass kl 11.31 i 2600 - 3600 meters høyde, og at de i løpet av kort tid slapp 838 høyeksplosive bomber som ble spredt over et stort område. Krigen hadde rykket tett innpå oss, og jeg tror det var fra nå av jeg begynte å be regelmessig aftenbønn om at Gud måtte passe på oss alle, og at krigen måtte slutte.

Rykter

To dager senere skriver jeg: Det var bare rykter om at amerikanera og engelskmennene hadde skyti på Oslo. Det var et tysk ammunisjonslager som var sprengt fordi de hadde mista ei pakke med krutt mens de lossa. Og mange hus blei ødelagt. Nå er det fire dager til jul.

Store Norske leksikon forteller at 19.12.43 klokken 14.45 eksploderte 800 tonn ammunisjon på Filipstad utenfor Oslo under lossing av ammunisjon fra D/S Selma, som kom fra Danmark. Eksplosjonen skyldtes trolig et tidsinnstilt sprenglegeme. Det var mange drepte og sårete samt enorme ødeleggelser. Det var altså noe i ryktene.

Nattangrepet

Jeg synes fortsatt jeg kan høre hvinene fra flyene som stupte ned fra stor høyde for å slippe bombene og deretter den kraftige rusingen av motorene når flyene satte kursen opp igjen. Og jeg kjenner fortsatt det kraftige, varme lufttrykket som sendte meg i kjelleren.

Historien forteller at fire Mosquito jagerbombere først fra lavt hold slapp lysbomber i fallskjerm som lyste opp hele Lillestrøm-området. Deretter kunne bombeflyene fra ca. 2000 meters høyde stupe mot målene.

Begge bombeangrepene var ytterst skremmende. Det skyldtes lyden fra flymotorene, hvinene fra bombene, eksplosjonene fra nedslagene, drønnene fra antiluftskytset og de voldsomme rystelsene. Det som gjorde angsten så stor, var følelsen av at bombene når som helst kunne treffe oss.

Angrep fra jagerfly

De kanskje mest skremmende krigsopplevelsene var likevel da allierte jagerfly fløy over hustakene og skjøt salver med maskinkanoner.

Det som gjorde denne opplevelsen spesielt skremmende, var følelsen av at det ble skutt direkte mot vårt hus. Når jeg hører og leser om beskytningen fra fly og helikoptre mot mennesker og hus i Palestina, Libanon, Irak og andre steder, dukker dette minnet opp, og jeg føler sterkt hvor forferdelig barna må ha det.

Endelig fred

Referatene fra disse fredsdagene går over mange sider. Jeg skriver begeistret om at det er bål på blendingsgardiner, at det stadig kommer tog til Lillestrøm stasjon med norsk politi fra Sverige. Jeg skriver at mamma har rydda og ordna i stua tross at det var fred. Og «i Lillestrøm skal det i natt være full gatebelysning, og vi skal ha på utelyset. Nå har jeg gått i fredstog i Lillestrøm.»

Fredsrus - på godt og ondt

Jeg husker at mannen som kom for å hente vann, smilte skøyeraktig. Pappa gav ham vann, men mannen fikk ikke noe smil tilbake. Jeg følte at pappa mislikte behandlingen av jentene, og det gjorde inntrykk på meg.

Og så til slutt:

Spor etter krigen

I boken *Spor etter krigen - Livshistorier* (Wetlesen & Hjort, 2006) forteller flere av informantene om angsten forbundet med flyangrep og at de måtte i kjelleren, og at denne angsten har fulgt dem senere i livet. Den samme angsten og uhyggen har også jeg kjent opp gjennom årene, og den kan fortsatt melde seg når jeg hører sirenene fra Siviltforsvarets luftvernøvelser. Nærmest som en vane har jeg brukt å vurdere om tak og kjellergulv der jeg har bodd, ville tåle bomber, og om det fantes fluktveier i tilfelle bygningen skulle rase sammen. Mange tiår etter krigen hadde jeg følgende drøm, som jeg skrev ned:

Den utbredte frykten for bombing blant mange tidsvitner er lett å forstå når man tar i betraktning at i tiden fra Norges kapitulasjon i juni 1940 og frem til fredsslutningen 1945 ble 752 personer og derav 124 barn drept av bomber fra fly. Når jeg tenker på krigen i Midtøsten de siste årene og ser for meg flyene og helikoptrene som flyr lavt over hustakene og sender målrettede raketter mot bygninger og mennesker, gjenopplever jeg min egen angst fra flyangrepene under krigen.

For et par år siden leste jeg høyt fra dagbøkene for et par av barnebarna. Det gikk greit helt til jeg kom frem til fredsdagen 8. mai. Plutselig ble jeg veldig rørt og overveldet av følelser, og det var med nød og neppe at jeg klarte å fullføre. Mer enn 60 år gamle følelser hadde uventet banet seg vei til overflaten. Den enorme lettelsen og gleden jeg den gang følte over at vi hadde fått friheten tilbake, fikk tydeligvis et sterkt forsinket utløp. Opplesingen interesserte barnebarna, og jeg fikk for noen dager siden bekreftet at de fortsatt husker ting fra boken. Selv om de tilsynelatende tok det saklig, har jeg vært i tvil om det var riktig å belaste barnebarna med mine krigsopplevelser.

Følelsene er lagret

Noen av informantene i *Spor etter krigen - Livshistorier* har tanker om at de valgte å begynne i omsorgsyrker som følge av det ansvaret de hadde måttet ta på seg i familiene på grunn av krigen. For egen del hadde jeg ofte bekymringer for at noe kunne hende foreldrene og søsteren min, og jeg tok dem med da jeg begynte med aftenbønner. Før jeg begynte med psykologistudiene, hadde jeg vikariat som pleier i en psykiatrisk institusjon og et lærervikariat. Jeg vaklet mellom lærer- og sosionomutdanning før jeg bestemte meg for psykologien og arbeidet under hele studiet som pleierassistent ved fengselssykehuset i Oslo. Planen var å bli barnepsykolog, men jeg endte innenfor

voksenpsykologien. Kanskje kan yrkesvalget mitt være forbundet med erfaringer fra krigen, men jeg kunne jo ha valgt likedan i alle tilfeller.

Foreldrene mine tok krigen med fatning og ro, slik jeg husker det. De hadde en klar nasjonal holdning. Pappa så på seg selv som kommunist og fulgte krigen fra dag til dag. De var begge født og oppvokst i Rælingen og var på hjemmebane. Selv om vi bodde utsatt til, kan jeg ikke huske at det var snakk om å flytte til et tryggere sted. Men det var lite snakk om følelser, og jeg lurte på om jeg kanskje noen ganger følte meg alene med min angst og utrygghet.

Jeg føler at mine inntrykk fra krigen, som i denne artikkelen hovedsakelig er basert på dagboknotater, bekrefter at barna under krigen både forsto og fikk mer med seg av det som foregikk, enn kanskje mange har trodd. Det er også grunn til å anta at det enkelte barns opplevelser under krigen på en del områder har overføringsverdi, det vil si at andre barn hadde tilsvarende krigsopplevelser.

Begrepet «krigen» har fått en helt spesiell plass i vår tidsoppfatning. Vi snakker om «før krigen», «under krigen» og «etter krigen». «Under krigen» står for meg som et avgrenset hele, nærmest som en pakke inneholdende ufrihet, utrygghet og uhygge. Dette generelle følelsesmessige innholdet bærer jeg faktisk med meg omtrent på linje med de rent konkrete opplevelsene.

Glimt fra dagbøkene

Julaften 1941: I dag er det jul. Og nå kom to stykker og hefta oss. Nå koker mamma mat. Vi har pynta bordet nå. Og juletre har vi også pyntet. Og nå skal vi spise. Nå har pappa jort i stand grammafonen og nå spiller vi som bare det.

Nyttårsaften 1941: I dag er det nyttår. Og nå er det sørgelig at vi ikke har radioen å kose oss med.

Hirden har hatt skirenn i Hauen, men dom datt hele tida.

Og nå sies det at alle gutter rundt ti år må melde seg inn i NS, men vi får håpe det ikke er sant for det blir nokså flaut å gå og sprike rundt i jakke og bukse og hirdlue.

Og vi har fått fri av skolen for at vi har fått for lite brensel.

Og nå er det mus ned i kjelleren våres musa har halvspist tre poteter for tante Astrid og det er mye i disse tider som det er nå.

De tyske flya brummer og hummer ute nå så det er reine tordenværet.

17.5.42: I dag er Karin og Marjon hos oss. Og i dag er det syttende mai og nå får vi ikke gå i syttende mai tåg fordi det er krig. Men likevel skal vi gå til Lillestrøm og kjøpe brus og kaker.

12.10.42: Nå begynner det å bli kaldt ute, og lauget etter av trea og mamma og tante Astrid er reist til Grini for å ta opp poteter og så må jeg være alene hjemme og i går gikk det flyalarm å bare det ikke går i dag også for da er det nokså skummelt og være jemme alene.

7.11.42: I dag var jeg på skolen og det gikk flyalarm og vi måtte i kjellarn og jeg skal si vi hadde det moro. Vi lekte og skreik så lærer Tangen holdt på å sprekke av sinne. Og i går ble vi ferdig med å kappe ved.

30.1.43: Nå sitter pappa, Magnus og Onkel Halsten og diskuterer krigen. De skriker som gale.

AV RONALD GRINI

Født og oppvokst i Rælingen kommune i Akershus fylke 23. juni 1932. Bodde i kommunen under hele krigen.

Utdannet cand. psychol. ved Universitetet i Oslo våren 1960.

Spesialist i klinisk psykologi. Har arbeidet innenfor attføring og sosialmedisin, ved Barne- og Ungdomspsykiatrisk avdeling, i Studentsamskipnaden og i egen psykologpraksis i Trondheim.